

فرهنگ عمومی ایران و تحقق حقوق شهروندی

رحمان قربانی درزی محله^۱ - حسن زارعی محمودآبادی^{۲*} - علی محمد فلاح زاده^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۲۱ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۱۲

چکیده:

عوامل مختلفی در تحقق یا عدم تحقق حقوق شهروندی تأثیر دارند که از جمله می‌توان به فرهنگ عمومی اشاره نمود. آنچه در این تحقیق با روش توصیفی و تحلیلی و نیز رویکرد جامعه‌شناسانه مورد بررسی قرار گرفت، فرهنگ عمومی ایران و حقوق شهروندی بود که با شناخت دقیق فرهنگ عمومی و موانع آن در سطوح مختلف جامعه به این مسئله پاسخ داده شد که از منظر فرهنگ عمومی، چه موانعی برای تحقق حقوق شهروندی در ایران وجود دارد. در این پژوهش نتیجه گرفته شد عناصری چون اسطوره‌گرایی، فردگرایی، عاطفه‌گرایی، بی‌اعتمادی، پنهان‌کاری، خشونت‌گرایی، مصلحت‌اندیشی، سطحی‌نگری، روحیه تقلید، تبارگرایی و خودمحوری به‌عنوان بخشی از فرهنگ عمومی ایرانیان، از مهمترین عوامل عدم تحقق حقوق شهروندی در ایران است. هدف پژوهش این بود که با بررسی موشکافانه فرهنگ عمومی در جامعه ایران، زمینه‌های تأثیر و موانع آن در تحقق حقوق شهروندی تبیین گردد.

واژگان کلیدی: فرهنگ عمومی، حقوق شهروندی، ایران، اقتدارگرایی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

JPIR-2105-1870

۱- دانشجوی دکتری حقوق عمومی، واحد میبد، دانشگاه آزاد اسلامی، میبد، ایران

۲- استادیار گروه ایران‌شناسی، دانشگاه میبد، میبد، ایران: نویسنده مسئول

h.zarei@meybod.ac.ir

۳- استادیار حقوق عمومی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

فرهنگ، افراد یک جامعه را قادر به پیش بینی رفتار یکدیگر می‌سازد به طوری که افراد می‌توانند بر حسب رفتار و کردار خود، واکنش‌های دیگران را از پیش تشخیص دهند و بدانند که برای دریافت واکنش مطلوب چه رفتار و گفتاری باید داشته باشند. (صمدوهمکاران، ۱۳۹۹: ۱۰۶) نظام فرهنگی به‌عنوان مجموعه پیچیده و به هم پیوسته از عناصر فرهنگی و یکی از عوامل مهم تشکیل دهنده رفتار انسانی است و کیفیت روابط افراد جامعه خود را تنظیم می‌کند. (موسوی، ۱۳۹۶: ۴) فرهنگ نقش مشخصی در تکوین رفتار دارد. (گوهری‌پور، ۱۳۸۸: ۱۵۳)

فرهنگ تعیین کننده رفتار عمومی است. (لطیفی و عبدالحسین زاده، ۱۳۹۵: ۴۴) نقشه شیوه عمل و کنش آدمیان در فرهنگ تعبیه شده است و اغلب به صورت ناخودآگاه، رفتار و کردار عاملان را جهت می‌بخشد. (یوسف زاده، ۱۳۹۹: ۷۸) فرهنگ عمومی خود را پیوسته به نیازها و آرمانهای دارنده خود منطبق می‌سازد. (زاهد پاشا و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۹) فرهنگ عمومی در همه حوزه‌های زندگی اجتماعی، خانواده، حکومت، اقتصاد، آموزش و پرورش و نظایر اینها حضور دارد. (لطیفی و عبدالحسین زاده، ۱۳۹۵: ۳۳) اگر امروزه در تحقق حقوق شهروندی با موانع و کاستی‌هایی روبرو هستیم بدون شک و تردید ناشی از فرهنگ نهادینه شده ایام گذشته ایران است که حاکمان با غلبه بر فرهنگ عمومی از خود به یادگار گذاشتند. از یک سو، فرهنگ حوزه‌های مختلف رفتار انسانی اعم از فعالیت‌های فردی، اجتماعی و سیاسی را در بر می‌گیرد و بعنوان سامان دهنده آنها، رفتار شهروندان و عاملان قدرت را جهت می‌بخشد و نمی‌توان نقش اساسی آن را در عرصه‌های مختلف حقوق شهروندی نادیده گرفت. لذا تمامی ابعاد حقوق شهروندی و تحقق آنها در گرو توجه جدی به مقوله فرهنگ است. از سوی دیگر، فرهنگ عمومی علاوه بر حوزه‌های یاد شده در حوزه رفتار نیز نقش آفرینی می‌نماید بدین معنا که فرهنگ عمومی به عنوان مهمترین زمینه شکل‌گیری بسیاری از رفتارهای عمومی، نقش بنیادی در تحقق یا عدم تحقق حقوق شهروندی در جوامع بشری دارد.

هدف از انجام دادن این تحقیق، شناسایی و یافتن موانع فرهنگ عمومی در تحقق حقوق شهروندی در ایران است که در این نوشتار ضرورتاً به برخی از آنها اشاره شده است. بر این اساس، هدف کلی این پژوهش، مطالعه و بررسی فرهنگ عمومی در طول تاریخ ایران با توجه به متغیر اصلی فرهنگ عمومی و حقوق شهروندی است تا از این طریق بتوان موانع فرهنگ عمومی در برهه‌های مختلف تاریخی مشخص کرد. لذا تلاش می‌گردد، موانع فرهنگ عمومی جامعه ایران شناسایی و سپس تأثیر آنها را در تحقق حقوق شهروندی تبیین و تحلیل نمود. با توجه به مقدمات صدرالاشاره، برای دستیابی به هدف‌های تحقیق سؤال پژوهش این است که

از منظر فرهنگ عمومی، چه موانعی برای تحقق حقوق شهروندی در ایران وجود دارد. لذا در این نوشتار سعی شده است با روش توصیفی و تحلیلی و نیز رویکرد جامعه‌شناسانه به بررسی این فرضیه پرداخته شود که عناصری چون تقدیرگرایی، پنهان‌کاری، عاطفه‌گرایی و تأکید بر احساسات، فردگرایی، خودمحوری، بی‌اعتمادی، محافظه‌کاری تبارگرایی و طایفه‌گرایی، اسطوره‌گرایی، دروغ‌گویی، خشونت‌گرایی، واقعیت‌گریزی، مردم‌گریزی، ضعف انگیزه توفیق‌طلبی، ذهن‌گرایی، روحیه تقلید، ضعف در پایبندی به قانون، مقدس دانستن قدرت که بخشی از فرهنگ عمومی ایرانیان است به عنوان مانع در بستر فرهنگی ایران شکل گرفته‌اند و تحقق حقوق شهروندی را با مشکل روبرو نموده‌اند.

مروری بر پیشینه‌ها

پژوهش‌های تجربی به انجام رسیده بر روی بخش‌ها و گروه‌هایی از جامعه ایران، نشانگر آن است که حقوق شهروندی از وضعیت نامساعدی برخوردار است. (قادرزاده و شبان، ۱۳۹۷: ۲۰۴) تفاوت این پژوهش با تحقیقات انجام شده در این است که با مطالعه توصیفی و تحلیلی و نیز رویکرد جامعه‌شناسانه، رابطه فرهنگ عمومی و حقوق شهروندی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و فرهنگ عمومی و موانع آن در تحقق حقوق شهروندی در ایران شناسایی و تبیین شده است. لذا در اینجا به برخی از تحقیقات داخلی اشاره می‌کنیم: ۱- بابایی فرد و همکاران در تحقیقی با عنوان «تعامل فرهنگ شهروندی و حقوق شهروندی» بر توجه مسئولین کشور بر حقوق شهروندی تأکید نموده‌اند. (بابایی فرد و همکاران، ۱۳۹۴: بی تا) ۲- ربانی و دیگران، در مقاله‌ای با عنوان «بررسی موانع فرهنگی - اجتماعی توسعه با تأکید بر خاصگرایی (مطالعه موردی هرمزگان، شهر بندرعباس)» به عقب‌ماندگی فرهنگی شهر بندرعباس اشاره نموده‌اند. (ربانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۳۵) ۳- کرم زاده و دیگران، در مقاله «اهمیت مفهوم فرهنگ و حقوق شهروندی در فضاهای جمعی در مسیر ارتقای تعاملات اجتماعی» به اهمیت فرهنگ و توسعه آن در تعاملات اجتماعی پرداخته‌اند. (کرم زاده و صادقی، ۱۳۹۳: ۱) ۴- عسکریان در تحقیقی تحت عنوان «جایگاه فرهنگ‌های قومی در تربیت شهروند» به تفهیم فرهنگ‌های قومی و مردمی پرداخته است. (عسکریان، ۱۳۸۵: ۱۳۳) با نگاهی به تحقیقات بررسی شده، رابطه فرهنگ عمومی با حقوق شهروندی و شناسایی موانع آن مورد توجه جدی قرار نگرفته و به کلی‌گویی غیرکاربردی بسنده شده است لذا تنها به تحقیقاتی چند که تا حدودی مشابه عنوان مقاله بوده، اشاره شده است.

مفاهیم

- فرهنگ عمومی

مفهوم عمومی تنها در تعبیر فرهنگ عمومی به کار نرفته است. تعبیر دیگری که مفهوم عمومی در آن به کار رفته است، تعبیر افکار عمومی است. (گوهری‌پور، ۱۳۸۸: ۱۶۴) فرهنگ عمومی شامل قوانین مدونی نیست که بتوان به آنها ارجاع داد یا استناد کرد و شاید بتوان گفت که اساساً به لحاظ مفهومی در تقابل قوانین رسمی معنا و ظهور پیدا می‌کند. (لطیفی و عبدالحسین زاده، ۱۳۹۵: ۳۱) برداشتها و مفاهیم متعدد از فرهنگ عمومی بعنوان اولین زمینه شکل‌گیری بسیاری از رفتارهای عمومی، ممکن است مانع جدی در تحقق حقوق شهروندی تلقی گردد.

- حقوق شهروندی

مفهوم حقوق شهروندی همچنان یک مفهوم مناقشه‌بردار است یعنی این طور نیست که کاملاً ابهامات مفهومی آن برطرف شده باشد. (کلدی و پوردهناد، ۱۳۹۱: ۳۲) مفهوم حقوق شهروندی به یکی از مفاهیم اصلی در سیاستگذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های اجتماعی بدل شده است (حاج زاده و منصور، ۱۳۹۲: ۵۹) و در اندیشه نظریه‌پردازان مسلمان به رسمیت شناخته شده و در پیشینه فرهنگ اسلامی همواره در سایه توجه به حقوق بشر منعکس شده است. (میرباقری طباطبایی مهرآبادی و خزایی، ۱۳۹۷: ۱۴۸) هرچند مفهوم حقوق شهروندی، مفهوم و پدیده‌های جدید در جهان معاصر محسوب می‌شود اما آموزه‌های فلسفه باستانی و همچنین آموزه‌های مذهبی ادیان توحیدی مانند مسیحیت و اسلام بر اصالت آن گواهی می‌دهد. (احمدی طباطبایی، ۱۳۸۸: ۶) روندی که به پیدایش این مفهوم جدید در جامعه ما انجامید، حکایت از آن دارد که این مفهوم چندان از روی اندیشه وارد مجموعه مفاهیم حقوقی نشده است و در گفتمان حقوقی و سیاسی کاربرد روشن ندارد. (سلطانی، ۱۳۸۵: ۱۱۲) حقوق شهروندی، مفهوم نوظهوری است که به طور ویژه به برتری و عدالت توجه دارد و در نظریات اجتماعی، سیاسی و حقوقی جایگاه خاصی پیدا کرده است (حسینی، ۱۳۹۸: ۴۴) و از جمله مفاهیمی که تقریباً مورد توجه همه جهانیان بوده و اصول فردی و هم‌اصول اجتماعی زندگی هر شهروندی را در برمی‌گیرد. (نصیری مغاللو، ۱۳۹۲: ۷۴) حقوق شهروندی یک مفهوم نسبتاً وسیعی است که شامل حقوق سیاسی و غیرسیاسی (حقوق مدنی و بهره‌مندی‌های فردی و اجتماعی که دارای صبغه سیاسی نیستند) می‌باشد. (شهریاری، ۱۳۹۶: ۱۱۴) در معنای عام، حقوق شهروندی به مجموعه‌ای از وظایف و مسئولیت‌های شهروندان در قبال یکدیگر، شهر و دولت یا قوای حاکم و مملکت و همچنین حقوق و امتیازاتی که وظیفه تأمین آن حقوق بر عهده‌ی مدیران

شهری (شهرداری‌ها)، دولت یا به طور کلی قوای حاکم است، اطلاق می‌شود. (مستی و فلاحی، ۱۳۸۹: ۶۱) مفهوم اصلی حقوق شهروندی، رعایت و حفظ حقوق افراد و انسانها در بخش کلان جامعه است. (کرمی مقدم و پروین، ۱۳۹۹: ۱۰۱۳) حقوق شهروندی لزوماً به مفهوم تفوق حقوق شهروندان بر تکالیف آنها در تمام شرایط نخواهد بود و ممکن است که در شرایط بحرانی و اضطراری تعهدات ایشان بر حقوقشان مقدم شناخته شود. (فالكس، ۱۳۹۰: ۱۴۱) بنابراین حقوق شهروندی منفک از مسئولیت و تعهد، چه در سطح شهروندان و چه در سطح حاکمان و حکومت کنندگان، نمی‌تواند در روابط متقابل شهروندان با یکدیگر، دولت و نهادهای واجد قدرت، نظم اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی خلق نماید.

مبانی نظری

در این پژوهش سعی شده است ترکیبی از عقاید نظریه پردازان در ارتباط با موضوع پژوهش مورد توجه قرار گیرد که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم. از نظر سایپر، فرهنگ شامل انواع مدل‌های اجتماعی رفتار است که افراد به نسبت روابطی که با یکدیگر دارند برای بیان بعضی از صور رفتارهای خود به کار می‌برند. (گوهری‌پور، ۱۳۸۸: ۱۴۰ و ۱۴۱) پارسونز، فرهنگ را عبارت از الگوهای رفتار می‌داند. (فاطمی نیا، ۱۳۸۶: ۳۸) یا کوبورهای می‌گوید: سه قدرت بزرگی که در واقعیت هستی بشر روند تاریخ را تعیین کردند عبارتند از: دین، دولت و فرهنگ. (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۶۲) فرهنگ عمومی از لحاظ نظری باید آن را بر نظریه سرمایه‌بورديو استوار کرد. (حاتمی، ۱۳۹۸: ۹۲) عده‌ای معتقدند که باید فرهنگ عمومی را به حال خود رها کرد و در مقابل عده‌های دیگر، عقیده دارند که باید با سختگیری شدید و کنترل همه مسائل، قالب‌های خاصی را در فرهنگ عمومی و حتی مسائل و اخلاق شخصی به جامعه تحمیل کرد؛ اما هر دوی این برخوردها، افراطی و مضر است. (لطیفی و ظهوریان ابوترابی، ۱۳۹۴: ۴۸ و ۴۹) بر اساس نظریه گیدنز، فرهنگ عمومی عبارت است از: مجموعه منسجم و نظام یافته‌ای از اهداف، ارزش‌ها، عقاید، باورها، رسوم و هنجارهای مردم متعلق به یک جامعه بزرگ، قوم یا ملت. (لطیفی و عبدالحسین‌زاده، ۱۳۹۵: ۳۰) سیولینو در اثرش تحت عنوان «چهره فرار ایران» می‌نویسد: «مردم ایران، مردمی خونگرم و خوش برخورد هستند، ولی هرگز خود را به آسانی آشکار نمی‌کنند؛ مکالمات ایرانیان سرشار از ادب و توأم با شکسته‌نفسی و اظهار تواضع است البته با ریا و سالوس و دروغ با هم مواجه می‌شوند، همه این کارها را می‌کنند تا از رنجش و آزرده‌گی خاطر طرف مقابل یا رفتن آبروی خود بپرهیزند.» الکسی سولینکوف شاهزاده روسی که حدود صد و چند سال قبل به ایران مسافرتی کرده، در سیاحت نامه خود درباره

ایرانیان می‌نویسد: «دروغ طوری در عادت و رسوم این مردم ریشه دوانیده اگر احياناً یک نفر از آنها دروغ نگوید رسماً از شما جایزه و پاداش می‌خواهد. گویی دروغگویی ناخوشی ملی و عیب فطری ایشان است و هر آنچه که بر زبانشان بیاید به راحتی سوگند می‌خورند تا تنها دروغ خود را به کرسی بنشانند» علی رضاقلی، نویسنده کتاب جامعه‌شناسی نخبه‌کشی، در بخشی از کتاب خود به سه مرد بزرگی (قائم‌مقام، امیرکبیر و محمد مصدق) اشاره می‌کند که در تاریخ ایران ظهور کرده و تلاش کرده بودند این کشور را از عقب ماندگی برهاند لیکن هر سه به خاطر فرهنگ عمومی نالایق این مردم شکست خوردند. در واقع، این از ویژگی‌های فرهنگ عمومی ایرانیان بود که همواره نظام‌های سیاسی آنها، آلوده به فسادهای مالی است و هر کس بخواهد آن را سرو سامان دهد، انگار دست به لانه عقرب کرده است. آیت ... خامنه‌ای رهبر ایران در سخنرانی مورخ ۱۳۷۴/۴/۱۹ شورای فرهنگ عمومی استان‌های سراسر کشور، فرهنگ عمومی را به دو بخش تقسیم نموده است: یک بخش آن ظاهری و بارز است مانند شکل لباس و معماری که تأثیر خاصی بر روی ذهنیات، خلقیات، منش و تربیت افراد دارد و بخش دیگر آن مربوط به امور نامحسوس است مثل اخلاقیات فردی و اجتماعی مردم، دقت‌شناسی، وجدانکاری، مهمان‌دوستی و احترام به بزرگترهاست.

فرهنگ عمومی در ایران

ارزش‌ها در ارتباط ما با دیگران، رنگ به رنگ می‌شوند و هر چقدر رفتارهای ما در دایره اجتماعی پیچیده‌تری قرار می‌گیرند، این دگرگونی بیشتر و خطرناکتر می‌شود. (زیباکلام، ۱۳۹۵: ۲۱۳) گذار بخش‌هایی از جامعه ایران از اخلاق اجتماعی ارباب - رعیتی به اخلاق شهروندی نمونه‌ای از تغییر و تحول فرهنگ عمومی است. خلق و خوی ایرانیان امر ذاتی نیست، در مسیر تاریخی شکل گرفته است. (فراستخواه، ۱۳۹۵: ۵۰۹) طرح بررسی و سنجش شاخص‌های فرهنگ عمومی کشور در سال ۱۳۸۸ توسط شورای فرهنگ عمومی انجام شد و در سال ۱۳۹۰ گزارش تفصیلی آن به تفکیک شهرهای کشور ارائه شد. (لطیفی و عبدالحسین زاده، ۱۳۹۵: ۲۷) مضافاً بر اینکه در اهداف برنامه اول و دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، بر ارتقای کمی و کیفی فرهنگ عمومی تأکید داشتند. شایان ذکر است فرهنگ عمومی ایرانیان علیرغم ماندگاری در گذر زمان دچار تغییراتی متنوع اعم از مثبت و منفی شده است که جنبه‌های نامساعد آن تحقق حقوق شهروندی را در فرآیند تاریخی با مشکلاتی روبه‌رو ساخته و حال نیز با سیطره فرهنگ عمومی منفی بر جامعه ما از حقوق شهروندی نسبتاً مطلوبی برخورداریم. ما ملت غربی هستیم، وقتی کسی را دوست داریم اگر

بدترین کارها را انجام دهد، هزاران دلیل و برهان می‌آوریم که کارش را توجیه کنیم و اگر با کسی دشمن باشیم، هر چقدر هم کار خوبی انجام دهد، راضی به تأیید کارش نمی‌شویم. (زیباکلام، ۱۳۹۵: ۲۱۳) ما ایرانیان مردم عجیبی هستیم و توان کارهای تیمی را نداریم و وقت شناس و بدقول هستیم و با ساختن شایعات در تضعیف و روحیه همدیگر تلاش مینماییم و شایعه و دروغگویی را پیش از واقعیت تأیید می‌کنیم. ما مردم عجیبی هستیم، هندوانه کال و نارس را به شرط چاقو می‌خریم اما در افکار و عقاید متأثر از فرهنگ عمومی، ذره‌ای تأمل و تحقیق نمی‌کنیم. واقعاً ما ملت عجیبی هستیم، در مواقع بحرانی بجای کمک به همدیگر و ارائه راه حل از بحران‌ها از جمله مقابله با ویروس کرونا در کشور، با احتکار مواد شوینده، ماسک و ... برای همدیگر مشکل و مانع ایجاد می‌نماییم و حتی برخی معتقدند، عدم توجه تعداد کثیری از ایرانیان به توصیه‌های مقامات دولتی از جمله هشدارهای بهداشتی ویروس کرونا، عدم خروج از منزل و خودداری از سفر، جزء فرهنگ عمومی ماست در حالی که می‌توان عوامل اساسی نادیده گرفتن بخشی از مردم به مخاطرات گسترش بیماری کرونا در کشور را به سوء مدیریت‌های گسترده و پرهزینه کشور، گسترش فساد و ناکارآمدی، رانت‌خواری کلان، تداوم حضور مدیران ناتوان و غیر پاسخگو در مصادره قدرت تسری داد.

موانع فرهنگ عمومی ایران در تحقق حقوق شهروندی

فرهنگ عمومی ایرانیان برای تحقق شهروندی در بین شهروندان، موانع و چالش‌هایی را ایجاد نموده که این امر بدون شک در بستر تاریخی - فرهنگی ایران شکل گرفته و ریشه در گذشته فرهنگی جامعه ایران دارد. (تفضلی و خلیلی، ۱۳۹۲: ۹۶) در فرهنگ دیرینه ایرانی، شرایط تاریخی، ساختاری، زمینه‌ای و نهادی اغلب برای رشد اخلاقیات مثبت و منسجم اجتماعی، نامساعد بود و برعکس برای ظهور و گسترش روحیات و خلقیات منفی، مساعد بود. (فراستخواه، ۱۳۹۵: ۱۳۹۷) آثاری که نویسندگان معاصر فردوسی به جای گذاشته‌اند، مملو از روحیه تسلیم و یاس است و بیکاری، تنبلی، جهل و خرافات از عناصری است که می‌توان در بافت زندگی گذشته ایران پیدا کرد. (رضاقلی، ۱۳۹۶: ۹۴ و ۲۲۰) همکاری محدود، تخریب یکدیگر، فرصت طلبی، ورود به دولت بر اساس زندگی بهتر، قانون‌گریزی، نبود آزادی مدنی و شکاف طبقاتی، ضعف در رعایت حقوق دیگران از خلقیات و روحیات ایرانیان در دوره پهلوی بود. (سربع القلم، ۱۳۹۷: ۲۸۹) فراستخواه با طرح این سؤال که آیا «خلقیات ایرانیان ضعف‌هایی دارد؟» ضعف فرهنگ عمومی، رودربایستی، عدم شفافیت، خودمحوری، غلبه احساسات بر خردورزی، رواج دروغ و رفتارهای غیر قابل پیش بینی را از جمله این ضعف‌ها می‌داند. (خسروی و شهسواری فرد،

۱۳۹۵: ۲۰۵) نظر به اهمیتی که عمل زدگی نژاد ایرانیان دارد، به ندرت پیش می‌آید که اندیشه و به‌طور کلی اندیشیدن مقدم بر عمل و همچون راهنمای آن در نظر گرفته شود. (حسینی، ۱۳۷۷: ۱۰۸) علاوه بر موانع فرهنگ عمومی پیش گفته، باید به نبود روحیه همکاری گروهی و جمعی، عدم ابتکار و نوآوری و عدم پویایی فرهنگی، غلبه نگاه منفی نسبت به تغییر و تحول و اصرار بر حفظ وضعیت موجود و نیز نگرانی از تبعات ناشی از تغییرات و دگرگونی‌ها، اشاره کرد. فرهنگ عمومی نامساعد، سالهاست بدون تغییر بر جامعه ایرانی حاکم بوده و به دلیل عدم سازگاری با سایر فرهنگ‌ها، موانعی را بر سر راه تحقق حقوق شهروندی ایجاد نموده است. در واقع، زمینه‌های فرهنگ عمومی موجود در ایران که حکایت از ترقی باشد، بسیار اندک است. به نظر می‌رسد در شرایط امروزی ایران، شناسایی و رفع موانع فرهنگ عمومی در تحقق حقوق شهروندی چنان گسترده و ضروری است که اقدامات انجام شده توسط یک یا چند بخش جامعه بدون هماهنگی با سایر بخش‌ها، کافی نیست.

رفتار نخبگان و مسئولان تأثیر بسیاری در فرهنگ عمومی جامعه دارد. اشرافیگری مسئولان و رفتار نامناسب نخبگان از مهمترین موانع بر سر راه تحقق فرهنگ عمومی مطلوب جامعه است. یاس و ناامیدی مردم و مسئولان، فرهنگ سوءظن، بی‌اعتمادی و تعصب و لجابت، قومیت‌گرایی و تعصب نابجا، عدم اعتماد به نفس، خود باختگی، رسانه‌های دیداری و شنیداری منحرف، سطحی‌نگری در مسائل فرهنگی، رفتار نادرست مسئولان و نخبگان و ضعف نظام آموزشی و علمی از مهمترین موانع بر سر راه تحقق فرهنگ عمومی مطلوب جامعه است. (لطیفی و عبدالحسین زاده، ۱۳۹۵: ۴۴، ۴۷ و ۴۸) ضرورت‌های مهم در مورد اصلاح فرهنگ عمومی جامعه، مسئولیت دولت و حکومت اسلامی نسبت به فرهنگ عمومی جامعه است. دولت اسلامی باید برای از بین بردن خصلت‌ها و ارزش‌های نامناسب فرهنگ عمومی، برنامه‌ریزی و سیاستگذاری مناسب انجام دهد. (لطیفی و ظهوریان ابوترابی، ۱۳۹۴: ۴۴) بنابراین، جنبه‌های منفی فرهنگ عمومی در سطح حکمرانان نیز رواج داشته و مردم در بیشتر موارد، تشابهاتی با حاکمان خود داشته و این شباهت‌گرایی عمومی، اجرای حقوق شهروندی را به نفع شهروندان ایرانی با مشکل مواجه نموده است. البته نقش فرهنگ سیاسی عاملان قدرت در رفع موانع فرهنگ عمومی بی‌تأثیر نخواهد بود زیرا فرهنگ سیاسی حاکمان قادرند با کنترل فرهنگ عمومی زمینه ایجاد و اجرایی شدن حقوق شهروندی را فراهم نمایند. بنابر مراتب پیش گفته در ایران فرهنگ خشونت‌گرایی، واقعیت‌گریزی، خودمحوری و فقط خود را برحق پنداشتن، تبارگرایی، تأکید بر احساسات و نگرش‌های احساسی، عدم اعتماد به دولت و حکومت، سوءظن، بی‌توجهی به لزوم بهره‌گیری مناسب از تلاش‌های علمی، اسطوره‌گرایی، روحیه تقلید، ذهن‌گرایی، مقدس دانستن قدرت،

محافظه کاری، توهین، تحقیر، انتقام، خرافه پرستی، مصلحت اندیشی بدون تعقل و تامل انجام امور، سنت گرایی، جرم گرایی، نفی انسان، دنیاگریزی، قضا و قدر گرایی منفی، فرهنگ چاپلوسی و زیر آب زنی و از زیر کار در رفتن، هم رنگ جماعت شدن، قانون گریزی و قانون شکنی، ترس از تغییر، سطحی نگری، روزمرگی و منفعت شخصی از مهمترین مواردی هستند که در تحقق حقوق شهروندی موانع ایجاد کرده اند.

نتیجه گیری

برای دستیابی به هدف پژوهش، این پرسش مطرح گردید که از منظر فرهنگ عمومی، چه موانعی برای تحقق حقوق شهروندی در ایران وجود دارد. لذا با تبیین فرهنگ عمومی و تفکیک آن از فرهنگ سیاسی و خصوصی و نیز نشان دادن نقش آن در ایجاد و اجرایی شدن حقوق شهروندی در ایران به این نتیجه می‌رسیم عناصری چون خشونت‌گرایی، واقعیت‌گریزی، خودمحموری، تبارگرایی، عاطفه‌گرایی، بی‌اعتمادی، اسطوره‌گرایی، فردگرایی، ضعف انگیزه توفیق طلبی، قانون‌گریزی، مصلحت‌اندیشی، مقدس دانستن قدرت، روحیه تقلید، محافظه کاری، توهین، تحقیر، خرافه پرستی دنیاگریزی، سطحی نگری و روزمرگی بعنوان بخشی از فرهنگ عمومی ایرانیان از مهمترین عوامل عدم تحقق و اجرایی شدن حقوق شهروندی در ایران است.

فرهنگ عمومی با حضور در کلیه عرصه‌های زندگی انسانی، بعنوان مهمترین زمینه شکل‌گیری بسیاری از رفتارهای عمومی اعم از رفتار شهروندان و عاملان قدرت، علاوه بر جنبه‌های مثبت و سامان دهنده، واجد جنبه‌های منفی نیز می‌باشد که پیامدهای سو آن، علاوه بر شهروندان به حاکمان و حکومت‌کنندگان تسری پیدا کرده تا جایی که در ظهور و پیدایش رفتارهای عمومی نامناسب شهروندان که متأثر از نقش آفرینی فرهنگ عمومی نامساعد طبقه حاکم می‌باشد، شباهت‌های نیز با حاکمان پیدا نموده‌اند و این شباهت‌گرایی منفی، اجرای حقوق شهروندی را با مشکل مواجه کرده است.

منابع فارسی

کتب

- زیبا کلام، صادق (۱۳۹۵)، *عکس‌های یادگاری با جامعه مدنی* (مجموعه مقالات)، انتشارات روزبه

- سریع القلم، محمود (۱۳۹۶)، *اقتدارگرایی در عهد قاجار*، تهران: انتشار فروزانفر - فراستخواه، مقصود (۱۳۹۵)، *ما ایرانیان*، تهران: نشر نی

- فالکس، کیث (۱۳۹۰)، *شهروندی*، مترجم: محمد تقی دلفروز، چاپ دوم، تهران: انتشارات کویر

مقالات

- احمدی طباطبائی، محمد رضا (۱۳۸۸)، *حقوق شهروندی با تأکید بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران*، فصلنامه خط اول رهیافت انقلاب اسلامی، شماره ۸

- اسدالله بابایی فرد و همکاران (۱۳۹۴)، *تعامل فرهنگ شهروندی و حقوق شهروندی*، اولین کنفرانس ملی معماری اسلامی، میراث شهری و توسعه پایدار، تهران: مؤسسه بین‌المللی ایرانیان

- امید قادرزاده و کاوه شبان (۱۳۹۷)، *وضعیت شهروندی در شهر سنندج و عوامل مؤثر بر آن*، فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۳۴

- حسین تفضلی و شبینم خلیلی (۱۳۹۲)، *نقش نهادهای مدنی مستقل غیردولتی در تحقق مطالبات حقوق شهروندی در قرن ۲۱ با نگرش بر جمهوری اسلامی ایران*، فصلنامه تخصصی سپهر سیاست

- حسینی، سید جواد (۱۳۹۸)، *حقوق شهروندی و ارتقای حکمرانی مطلوب شهری*، فصلنامه راهبرد سیاسی، شماره ۹

- حسینی، سید محمدرضا (۱۳۷۷)، *موانع فرهنگی در ایران*، فصلنامه مطالعات راهبردی

- حاتمی، علی (۱۳۹۸)، *سواد آماری و فرهنگ عمومی نسبت به پیمایش*، فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، شماره ۲

- رسول ربانی و همکاران (۱۳۸۸)، *بررسی موانع فرهنگی و اجتماعی توسعه با تأکید بر خاصه-گرایی* (مطالعه موردی هرمزگان شهر بندرعباس)، جامعه‌شناسی کاربردی، شماره ۳

- رسول کرمی مقدم، خیراله پروین (۱۳۹۹)، *نقش نظارتی مجلس شورای اسلامی در حمایت از حقوق شهروندی*، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، شماره ۲

- سعید زاهدپاشا، همکاران (۱۳۹۹)، *بررسی تأثیر فناوری‌های نوین و چندزبانه بودن دانشگاه‌ها بر فرهنگ عمومی*، فصلنامه فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی، شماره ۲

- سلطانی، سید ناصر (۱۳۸۵)، *حقوق اجتماعی یا حقوق شهروندی؟* نمونه‌ای از آشفتگی مفاهیم در نظام حقوقی ایران، مجلس و پژوهش، شماره ۵۱
- شهریاری، اکبر (۱۳۹۶)، *ابهامات و موانع قانونی حقوق شهروندی*، فصلنامه علمی - حقوقی قانونیار، دوره چهارم
- صمد میر و همکاران (۱۳۹۹)، *بررسی علل توسعه نیافتگی در کشور*، علوم خبری، شماره ۳۳
- عسکریان، مصطفی (۱۳۸۵)، *جایگاه فرهنگ‌های قومی در تربیت شهروند*، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، شماره ۱۷
- علی‌رضا کلدی، نگار پوردهناد (۱۳۹۱)، *بررسی میزان آگاهی و نگرش دانشجویان نسبت به حقوق شهروندی در تهران*، مطالعات شهری، شماره ۱۴
- فاطمی نیا، سیاوش (۱۳۸۶)، *فرهنگ شهروندی محصول و محمل حاکمیت خوب سازمان کارا و شهروند فعال*، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، شماره ۲۶
- گوهری پور، مرتضی (۱۳۸۸)، *معنا و مفهوم فرهنگ عمومی در پرتو مفهوم جهان‌های ممکن*، نامه پژوهشی فرهنگی، شماره ۷
- میثم لطیفی و محمد عبدالحسین‌زاده (۱۳۹۵)، *الگوی نظام‌مند اصلاح و ارتقای فرهنگ عمومی در کشور بر اساس اندیشه مقام معظم رهبری*، فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، شماره ۲
- میثم لطیفی و میثم ظهوریان ابوترابی (۱۳۹۴)، *تدوین الگوی ارزیابی شاخص‌های فرهنگ عمومی در دانشگاه‌ها*، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، شماره ۱
- محمدعلی خسروی و شهره شهبواری فرد (۱۳۹۵)، *فرهنگ سیاسی نخبگان حاکم و کار-آمدی سازمان‌های غیردولتی جمهوری اسلامی ایران*، فصلنامه دولت پژوهشی، شماره ۸
- مریم کرم زاده و صادق صادقی (۱۳۹۳)، *اهمیت مفهوم فرهنگ و حقوق شهروندی در فضا-های جمعی در مسیر ارتقاء تعاملات اجتماعی*، نخستین کنفرانس ملی معماری شهرسازی جغرافیا و محیط زیست پایدار
- موسوی، روح الله (۱۳۹۶)، *حقوق شهروندی با تأکید بر مردم و فرهنگ*، اولین کنفرانس پژوهش در فقه، حقوق و علوم اسلامی.
- مصطفی حاجزاده، اعظم منصوری (۱۳۹۲)، *سنجش میزان آگاهی‌های عمومی به حقوق شهروندی در استان خراسان شمالی*، فصلنامه مطالعات جامعه‌شناسی، شماره ۱۲
- فاطمه سادات میر باقری طباطبائی مهرآبادی و احمدرضا خزائی (۱۳۹۷)، *واکاوی نقش تکامل حقوق شهروندی اسلامی در بلوغ فرهنگی شهروندان*، فصلنامه حقوق پزشکی، شماره ۴۶